

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא

ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית בישראל

עורכים-אורחים:

פרופ' ענת זעירא, ד"ר שלהבת עטר-שוורץ ופרופ' רמי בנבנישתי

כרך כ' • גיליון 36

טבת תשע"ג – דצמבר 2012

יוצא לאור על ידי:

אפשר

"אפשר" – עמותה לפיתוח שירותי רווחה וחינוך

בשיתוף עם:

המכללה האקדמית בית ברל
בית הספר לחינוך
החוג לקידום נוער

משרד הרווחה
והשירותים החברתיים
האגף לנוער צעירים ושירותי תקון

בשם טובת הילד – אובדן וסבל בהליכי האימוץ

מאת: מילי מאסס

תל אביב: רסלינג, 2010 (285 עמודים)

ישראל צבי גילת

לפני שבע שנים, המכללה האקדמית נתניה ערכה כנס בנושא, "על הליכי אימוץ בעידן זכויות הילד", בשיתוף חברת הכנסת לשעבר גילה פינקלשטיין, שהייתה ראש השדולה למען הילד. הכנס נערך במשכן הכנסת, והשתתפו בו, בין היתר, אלה בלאס, שהייתה מנהלת "השירות למען הילד" בשעתו ופקידת סעד ראשית לפי חוק אימוץ ילדים תשמ"א-1981, השופט שמואל בוקובסקי, סגן נשיא בית המשפט לענייני משפחה המרכז, ושר החינוך לשעבר, חבר הכנסת הרב יצחק לוי. שלושתם השמיעו דעות קיצוניות: בלאס קבעה כי "השירות למען הילד" עושה "עבודת קודש" בהתאימו משפחות מאמצות לילדים הזקוקים לאימוץ. בין היתר סיפרה, כי לעתים שירותי הרווחה נדרשים להבטיח למשפחה שמאמצת ילד עם ליקוי שכלי או נפשי, כי תזכה גם בילד מאומץ "בריא" ממשפחה "הרוסה"; לוי, ששימש אף יושב ראש ועדה מיוחדת בנושא תופעת ההתעללות בילדים במשפחה, טען כי העלאת נושא האימוץ בתור נקודת דיון בכנס פומבי היא טעות, וכי כל עניין האימוץ, השתיקה יפה לו. ועוד, טען לוי, מיעוט מקרי האימוץ שבהם הילדים המועמדים לאימוץ מוצאים מן הבית כנגד רצון ההורים אינו מצריך שינוי החקיקה בתחום זה, שהוא כה חיוני לשלום הילדים, ועל ידי כך לפגוע בה; ואילו השופט בוקובסקי טען שלעתים הוא מרגיש כי החלטותיו בתיקי אימוץ מהוות "חותמת גומי", מאחר שאין בכוחו לבדוק את נכונותו ושלמותו של שטף המידע המוזרם לתיק על ידי "השירות למען הילד", והביא כדוגמה מקרים שבהם פקידי הסעד לא דייקו בדבריהם, והציגו לפניו תמונה שכמעט הכשילה אותו. בוקובסקי הדגיש כי הדברים שאמר הם דווקא בגין מעורבותו בעבר בתפקיד יועץ משפטי במשרד העבודה והרווחה.

הנה באה ד"ר מילי מאסס, מחברת הספר, ומבהירה בתוך מסע אישי מרתק את מה שכל אדם משכיל היה שמח להבין: מדוע הליך אימוץ מעורר מצד אחד אמפתיה של הקמת "בית שני" לילדים שהוזנחו או עברו התעללות, ומצד שני הוא מעורר אנטיגוניזם וביקורת ציבורית? והנה התשובה: מוסד האימוץ הוא "חור שחור" בלתי מושכל – אי-אפשר אתו ואי-אפשר בלעדיו. גם מאסס אינה שוללת את האימוץ כשלעצמו, אלא טוענת בלהט שהאימוץ במצבו היום הוא בלתי מוסרי בעליל. את ההטיה הבלתי מוסרית מוצאת המחברת ברצונם של אנשי "השירות למען הילד" למצות עד תום את הליכי האימוץ ולהדיר את ההורים הטבעיים מילדיהם עקב אי-יכולתם לטפל בילדיהם, או נכון יותר – להכילם. כמרותק בלעתי את הספר עם

צאתו לאור, בשנת 2010, עוד בחנות הספרים, מתחילתו עד סופו, על כל תובנותיו. מאסס מתארת בפרקי הספר השונים את תיקי האימוץ שבהם הייתה מעורבת בתור מומחית. אך תיאוריה אינם רק מנקודת המבט שלה – מומחית המגנה על חוות דעתה בדיונים, אלא היא פורשת בפני הקוראים את נקודת מבטן של שאר הדמויות המצויות בזירה – האב והאם הטבעיים, הילד והילדה נשואי הסכסוך, שירותי הרווחה וההורים המיועדים לאמץ. אפילו את נקודת מבטה אז כמומחית היא מתארת רטרופקטיבית, מעין אנליזה של "סוף מעשה במחשבה תחילה". מאסס המחברת אינה אפוא אותה מאסס המומחית. המחברת מאלצת את הקורא לשפוט בעצמו את עלילותיהן של הדמויות, ואפילו את מעורבותה שלה כמומחית. בשום שכל שוזרת מאסס ציטוטים מהפסיקה שדנה בפרשיות האימוץ האלו ומשתמשת בהגיגי השופטים כמו שירת המקהלה במחזותיהם של אייסיכילוס וסופוקלס, המגלה את צפונותיהן של הנפשות הפועלות במחזה שלא הוצגו על ידי הדמויות עצמן. הקורא חש אפוא כי גם בית המשפט אינו חזות הכול, וכי העלילה מתפתחת וזורמת גם בניגוד לקביעותיו.

בפרק השלישי מאסס משרטטת בצבעים עזים את סיפורן של דליה ושל בתה טל (לדבריה, השמות בדויים). עלילת המתח מתחילה עוד בינקותה של האם, שנמסרה להורים מאמצים. יחסם של אלה כלפיה לא היה תקין, והם אף אטמו את אוזניהם משמוע את תלונותיה על התעללות מינית מתמשכת מצד אחיה החורג, המאומץ אף הוא; היא נמשכת בנערותה של דליה, שברחה בגיל 12 ממשפחה המאמצת, התגלגלה ממוסד למוסד לפרקי זמן לא ארוכים, ובשאר הזמן שוטטה ברחובות וקיימה יחסי מין מזדמנים, עד להריונה לאחד מבני המיעוטים. מרגע היוודע דבר ההיריון, כמו "אישה בורחת מבשורה", דליה נטשה את המעון, שעם כל עליבותו לימד אותה מקצוע, וזאת כדי שלא תיאלץ למסור את תינוקה לאימוץ לכשייוולד. ואמנם "ועדת החלטה" מיהרה להתכנס בזמן הריונה של דליה והחליטה לנקוט "צעדי חירום" עוד בטרם תפנה לבית המשפט בבקשה רשמית כדי לשחרר מדליה את התינוק, שבאותו זמן היה עדיין עובר ברחמה, מיד עם היוולדו, ללא סיבוכים מיותרים. מכאן מתארת מאסס את התחנות השונות שבהן "שטה ספינתה" של דליה, רדופה על ידי זרועו הארוכה של "השירות למען הילד", בעוד דליה פועלת ללא הרף מתוך ההכרה וההבנה שעליה להציל את בתה מגורל דומה לזה שהועידו אנשי השירות לה עצמה. דליה חיה במציאות קפקאית, שבה כל אחד מן הצעדים שבהם הצליחה לזכות בבתי המשפט במשמורת על בתה, נבלם על ידי אנשי השירות, שנקטו תכסיסים משפטיים ופסיכולוגיים כדי לממש את אשר הם "גזרו" על טל עוד טרם לידתה. דליה לא הייתה פרנואידית. היא הבינה שהורותה בעייתית, וייחסה זאת לעברה שלה בתור ילדה לא רצויה. היא השתדלה להשתפר ולעתים אף הצליחה, אך חוסר העקביות בהתנהלותה נגרם בחלקו הגדול מהכשלתה על ידי שירותי הרווחה, וכ"אבן אחר הנופל", הם הציבו תנאים סיזיפיים מגבילים ובלתי הוגנים לניסיונותיה של דליה להשיב לעצמה את ילדתה, וייאשו אותה ביחסם המוטה כלפיה. בין יתר ניסיונותיה למנוע את ניתוקה מבתה על ידי שירותי הרווחה, דליה חתרה ל"חוף מבטחים" בדמות ארגוני הצלה חרדיים, שדאגו להרחיקה מהסביבה הלא יהודית; אולם דווקא כנותה בנוגע ליחסיה

עם בן זוגה הלא יהודי (שככל הנראה לא היה אביה של טל), זרקה אותה חזרה ל"ים הסוער", היישר למלעותיו של "השירות למען הילד", שהשתמש בנימוק לאומני זה כעילה להוציא את טל מיד אמה ולהעבירה לאימוץ. בניגוד לאמה של דליה, שיצאה מן התמונה בלי להיאבק עליה ובכך גזרה על דליה חיי עליבות ודחייה במשפחה מאמצת שפלה, דליה, שהחליטה להיאבק על ילדתה, נתקלה ב"אויב" מתוחכם מאוד שנבחר על ידי "השירות למען הילד", בדמות משפחה אומנת דתית, שקיבלה את טל כמות שהיא, חשקה שיניים מול ביקוריה של דליה והייתה מוכנה להסכים גם עם קבלתה של טל באימוץ פתוח. מאבקה של דליה נעשה קשה יותר עבורה ובעצם נדון לכישלון, דווקא בשל נחמדותה והגינותה של המשפחה האומנת, שלפי מאסס, הושמה אף היא כתרז בין דליה לטל, מבלי שידעו אותה על הנסיבות המיוחדות שבהן אולצה דליה להיאבק. בתוך עלילתן של דליה וטל מסתתרת עלילה נוספת, המעלה את מעמדם המוחלש של זוגות מעורבים שבהם האם אזרחית ישראלית והאב תושב השטחים. ההחלטה של שירותי הרווחה להטמיע את טל, שאביה כנראה לא היה יהודי ושאמה קיימה זוגיות עם תושב השטחים, במשפחה אומנת יהודית בעלת אורח חיים דתי, מצביעה יותר מכל על הזדוניות והשרירותיות בתהליך האימוץ של "השירות למען הילד"; השירות ניסה להכשיל כל ניסיון של דליה להשיב אליה את בתה, ולו רק בהסכמתה ל"אימוץ פתוח", בשל השוני בין אורח החיים של האם הטבעית שהתאסלמה וחיה בכפר הערבי, לבין זה של המשפחה הדתית הבורגנית. קשר הגורדי דליה-טל-המשפחה האומנת נותר בבת אחת באופן בלתי צפוי עם רציחתה של דליה, ומאסס כאילו מזמינה את הקורא ליצור לו סוף סיפור משלו: האם השיגו סוף סוף שירותי הרווחה את יעדם? האם האב בן השטחים, כשנוקה מחשד לרציחתה של דליה, קיבל את הילדה אליו? האם ערכו לו "מסוגלות הורית"? האם סוף סוף השתלמה סבלנותה מעוררת ההתפעלות של המשפחה האומנת, והיא הפכה להיות מאמצת? מאסס מספרת באירוניה כי על מצבתה של דליה חרותים שמות הוריה המאמצים, אף שבמשך כל חייה היא שאפה למחוק את זכרם. ללמדך כי האימוץ הכפוי והסגור אינו תמיד "בשם טובת הילד", אלא רודפו ואונסו לנצח נצחים.

כ"אפילוג", מאסס מביאה בפרק הרביעי ניתוח מושכל של התנגדות לשכת הייעוץ המשפטי לפרסום עניינן של דליה וטל בספר זה שלפנינו, אף שהפרטים המזוהים טושטשו ואף שבית המשפט אישר ללא קושי את הפרסום. מאסס מעלה צידוקים מתוחכמים מתחומי הפילוסופיה, הסוציולוגיה והמשפט להתנגדות של שירותי הרווחה. אני משער כי מאסס העלתה את כל הצידוקים מתוך אירוניה, שכן מקריאת הפרק השלישי עולה בבירור ה"צידוק" האחד והיחיד, כפי שניסח רש"י בביאורו לפסוק: "כבוד אלהים הסתר דבר [...] משלי (כה, ב) – "אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך הוא [הדגשה שלי]".

מאסס מתמצתת את הכשל המוסרי של שירותי הרווחה בכך שילד הנמסר לאימוץ סגור חווה אבדן מיותר של הוריו הטבעיים (עמ' 282–283), ובהסתמך על עמנואל לוינס, שטען כי הקשר של ההורה לילדו הוא "מסתורי", מאסס קובעת שהרגשת

האבדן מלווה את הילד המאומץ כל חייו. אך "השירות למען הילד" מעלה כנגד טיעון זה טיעון הפוך, הגורס כי הוצאת ילד מהבית עוד בינקותו והטמעתו המלאה במשפחה מאמצת היא הצלה גדולה עבורו בעתידו הקרוב, עד שיוכל לעמוד ברשות עצמו. ואמנם אף מאסס מודה בספרה כי ישנם ילדים מאומצים שהרגשת האבדן אינה קיימת אצלם ואף אינם מעוניינים בקשר עם ההורים הטבעיים. קשה לראות באי-נטייתם של הילדים עצמם כלפי הוריהם הטבעיים כשל מוסרי. ומה תהיה עמדתה של מאסס במקרה שההורים פונים מיזמתם ל"שירות" ומעוניינים למסור את ילדם לאימוץ, ללא כל סיבה משברית גלויה לעין או למצער, פגם בהורותם? האם רשאי "השירות" לקבל "מתנה" נדירה זו ברגשי תודה ולהטמיע את הילד במשפחה המשתוקקת לאמץ ילד? או שמא הוא צריך לסרב לקבל את הילד לרשותו בשל החשש שבעתיד הילד יחוש תחושת אבדן? הרי גם בפרשת "תינוק המריבה", שמאסס רק רומזת עליה בספרה, לא היה מתעורר כל קושי, לולא חזרה בה האם מהסכמתה. לא הגיוני לקבוע שמשום החשש להרגשת אבדן, ישאירו ילד אצל הורים שאינם רוצים בקשר עמו. לפיכך, ברצוני להציע שהכשל המוסרי אינו מצוי במהות האימוץ, אלא בעיקר בנוהל הננקט כלפי הילד, כלפי ההורים הטבעיים ואף כלפי ההורים המאמצים.

נפתח בלוח ההליך: ההכרעה השיפוטית. האם שופטים הדנים בתיקי האימוץ באמת מסוגלים להכריע בסכסוך בין "השירות" לבין המשפחה הטבעית, כאשר זו מתנגדת ואולי אף מציגה חוות דעת מנוגדת לחוות הדעת שמציגים אנשי "השירות"? האם השופטים יכולים להכריע על סמך תסקירים של פקידי סעד שממצאיהם מושתתים על עובדות שלא נשאבו ממקור ראשון? האם הביטוי "בית הדין הוא אביהם של יתומים" מחייב את השופט להיות אינקוויזיטורי, דוגמת שופט חוקר בנסיבות מוות? או שמא הוא מחויב להניח כי הרשות המנהלית, קרי שירותי הרווחה, פועלת כראוי, וכי יש לה "שיקול דעת מנהלי" לקבוע את "טובת הילד", ורק אם מוכח בחומר שלפניו כי הרשות פעלה ב"חוסר סבירות קיצוני" אזי הוא מחויב להכריע "במתחם הסבירות"?

אני רוצה לשער כי השופטים אינם מסוגלים באמת להכריע באופן מושכל באשר למסוגלותם ההורית של מולידי התינוק או הילד נשואי האימוץ, אלא לכל היותר הם מסוגלים לבקר "ביקורת מנהלית", דוגמת ביקורתו של בג"צ על רשות שדות התעופה, על הוועדה הארצית לתכנון ובנייה וכדומה. כיצד שופט, מומחה גדול ככל שיהיה בדיני משפחה, בסדרי דין ובראיות, יכול להכריע במחלוקת בין שני מומחים מתחום מדעי ההתנהגות בשאלה, האם האב והאם מסוגלים לשפר את מסוגלותם ההורית? ממש כמו הכרעת שופט במחלוקת בסוגיה בתחומי הפרת זכויות יוצרים, גנבת פטנטים, רשלנות רפואית, כאשר כל צד מביא מומחה ידוע בתחומו התומך בעמדתו, שאינו מכריע בין המומחים בשל הבנתו העדיפה בתחום המדובר על פני המומחים המופיעים בפניו, אלא דווקא בשל חוסר הבנתו. השופט מכריע כדעתו של מומחה אחד ומעדיפה על פני דעתו המתחרה של מומחה אחר לא בגלל היותו כול יכול בעומק תפיסתו וברוחב אופקיו, אלא דווקא בשל בורותו, שהרי כבר אמר

השופט משה זילברג באחד ממכתמיו המרובים: "למד לשונך לומר איני יודע' אינה מימרה המופנית אל השופט".

אם אכן זו השיטה, דומה בעיניי כי בענייני אימוץ השופט נתון בסד מנהלי, ש"אין לו אלא מה שעניו רואות". בראש ובראשונה הוא נסמך על תסקירי פקיד סעד אימוץ. פקידי הסעד אכן רואים עצמם מומחים ומגישים תסקירים שבהם הם מחווים את דעתם. השאלה, אם פקיד הסעד הוא מומחה או לא, היא מעוררת ויכוח חריף שלא כאן מקומו. בעבר היו פקידי סעד שנזפו על שרלטנותם, אך בזאת אין כל רבותא, שהרי גם פסיכולוגים מאשימים לעתים קרובות זה את זה בשימוש בתאוריות מופרכות. ברם מה יעשה שופט שהוגש לו תסקיר – האם הוא מחויב להורות על הגשת חוות דעת נגדית מנומקת מצד המשפחה הטבעית? ואם אין בכוח המשפחה לשכור מומחה, האם הוא חייב להעמיד לה מומחה שימומן מקופת המדינה? ומי ידאג שהמומחה יהא בעל משקל ראוי לחוות דעת נגדית? האם בשל החשש להטיה מצדם של מומחים "מגויסים" מטעם הצדדים במשפט, השופט חייב למנות מראש מומחה מטעמו של בית המשפט? ואם השופט ירצה לקבל חוות דעת ללא כל הטיית, האם יוכל לעשות זאת? הרעיון של מינוי מומחה אובייקטיבי אינו אמתי, בהתחשב במורכבות של המונח "מסוגלות הורית" ובמחלוקות בין האסכולות הפסיכולוגיות השונות. ושוב, השופט ימצא עצמו מכריע בתחומים שאינם מתחום התמחותו.

זאת ועוד, האימוץ בא לשרת את טובת הילד, אך לצד האימוץ הסגור או האימוץ הפתוח קיימות דרכים אחרות לדאוג לטובתו, כמו הכרזתו כנזקק והשמטו בפנימייה חינוכית או במשפחת אומנה – אמצעים שאינם מנתקים את הילד ממשפחתו, או כמו טיפול בתוך הקהילה ובתוך משפחתו הטבעית המורחבת, באחריות אפוטרופוס ממונה. מידת הצדק מחייבת שכל האפשרויות יישקלו בעת ובעונה אחת על ידי שופט מומחה. אך מה לעשות והליכי אפוטרופוסות, הכוללים מינוי אפוטרופוס נוסף וקביעת המשמורת, הם בסמכות בתי המשפט לענייני משפחה, קביעת "נזקקות" – בסמכות השיפוט של בתי המשפט השלום לנוער, ואילו הליכי אימוץ הם שוב בהליך מיוחד בבית המשפט לענייני משפחה? הפיצול אינו תורם לרוחב הדעת של השופט בבואו לקבוע אמת מידה לטיפול בילד, אלא שם את השופט בסד של "אימוץ", "נזקקות" או "אפוטרופוסות", לפי סוג ההליך שנפתח בפניו, ולא במסגרת כוללת כפי שמצופה מתפקידו רם המעלה. הפיצול בין סמכויותיהם של בתי המשפט הצמיחה יריבות בין בתי משפט השלום לנוער לבתי המשפט לענייני משפחה. כל אחד מהם סבור כי הסמכויות הבלעדיות בעניין ילד בסיכון חייבות להינתן לו. כך או כך, היזמה במציאת פתרון לילד בסיכון מצויה בשני אגפים של שירותי הרווחה: האגף לילד ולנוער, שמטעמם פועלים פקידי סעד סדרי דין ופקידי סעד נוער, ו"השירות למען הילד", שמטעמו פועלים פקידי סעד אימוץ. כלום "השירות למען הילד" חייב לנטות לטובת האימוץ? וכי משפחת אומנה אינה זכאית לאוטונומיה חוקית "למען הילד"? וכי השארת ילד במשפחתו אינה אפרירי "למען הילד"? מדוע עד היום אין כל

הוראת חוק הקובעת, שאין לפתוח בהליכי אימוץ מבלי למצות תחילה את האפשרות המתבקשת של השארת הילד במשפחתו או את אפשרות השמתו במשפחת אומנה?

מאסס העלתה כבר במאמריה המוקדמים את שאלת ניגוד האינטרסים בפעולותיו של "השירות", שמכריע בד בבד גם בשאלת הוצאת הילדים מהמשפחה הטבעית וגם בעניין השמתו של הילד במשפחה המאמצת. אך לא זו בלבד, אלא שכל פקידי הסעד נתונים בסד של מתודה מסוימת. להלכה ולמעשה אין פקידי סעד כלליים. פקיד סעד פועל על פי חוק מסוים, והוא משרת כשתדלן את החוק שלפיו הוסמך לפעול. זאת ועוד, שיקול דעתו של פקיד הסעד כפוף בלעדית לפקיד הסעד הראשי ולהנחיותיו. לפי המצב החוקי כיום, אין אפוא דבר שימנע מפקיד סעד ראשי להכתיב לפקיד הסעד הפועל תחתיו את הכרעתו, והוא רשאי לפטרו או להחליפו במקרה של חילוקי דעות. במצב העניינים הזה, ילד במשבר משפחתי מצוי בסיכון כפול: האחד – מול משפחתו וסביבתו; והשני – שעניינו יתברר אצל אחד מפקידי הסעד הבאים: נוער, אימוץ או סדרי דין. כל הקודם לפעול למען הילד לפי המתודה האמונה עליו – זכה. בעבר שאלתי ב"וועדת גילת", מדוע לא לאחד את מערך פקידי הסעד ולקרוא לכל העוסקים בעניינם של הילדים "פקיד סעד ילדים"? התשובה שקיבלתי מפי חברת הוועדה, העובדת הסוציאלית אתי פרץ, שהייתה באותה עת יושבת ראש איגוד העובדים הסוציאליים, הייתה שהאיחוד הזה ייצור עומס רב של חוקים על פקידי הסעד. ישפוט הקורא בעצמו, אם אין מידת הדין לוקה.

המעניין הוא ששירותי הרווחה היו מודעים ל"תחרות" הבלתי ראויה בין גורמי הרווחה העוסקים בילד, והועידו לשם פתרון הבעיה "ועדת החלטה". אכן רעיון מצוין, באמצעות ועדה ניתן לקבל עצה ברוב יועץ; אלא שעד היום אין לשופט היושב בדין תמונה ברורה, אם ההחלטה להוציא ילד לאימוץ מקובלת על כל חברי הוועדה או שיש בוועדה חילוקי דעות. באין חוק מפורש, "ועדת החלטה" לוקחת סמכויות לא לה ומכריעה באיזו מתודה לפעול: אימוץ, נזקקות או אפטרופסות. החשאיות בדיוני "ועדת החלטה" וקבלת "החלטה פה אחד" נועדו בראש ובראשונה להגביל את שיקול הדעת השיפוטי, על ידי אי-חשיפת חילוקי דעות אפשריים.

בהתחשב בחוסר השוויון בין המשפחה הטבעית, שהיא לרוב מודרת וחסרת אמצעים, ובין מנגנון "השירות למען הילד", על שלל המומחים הפסיכולוגיים הניזונים ממנו (כפי שמאסס תיארה בפירוט בספרה), היה אפוא מן הראוי לקבוע מנגנון עצמאי מנוטרל מ"השירות למען הילד", שיקבע את חוסר יכולתה של המשפחה הטבעית להשתפר ולהכיל את ילדה בקרבה. מנגנון זה היה אמור לקום בדמות יחידות הסיוע, שלפי ועדת שינבאום היו צריכות להיות כפופות באופן מוחלט לבתי המשפט ולספק מידע אמתי וכן לשופטים, תוך חשיפת חילוקי הדעות בין המומחים. מנגנון זה היה צריך ליעץ לשופט איזה קו פעולה לנקוט, בעוד בתוך המערכת יוקמו אגפים של שירותי הרווחה שיעסקו בהשמת הילד בתוך המשפחה, בפנימייה, במעון או באומנה וכן באימוץ.

מעבר לתקפות הראיות המובאות בפני השופט, ההיררכייה הממסדית של שירותי הרווחה גורמת לכך שפקיד סעד ראשי לאימוץ הוא בדרגה אחת מעל פקיד סעד ראשי לסדרי דין ופקיד סעד לחוק הנוער, מאחר ש"השירות למען הילד" אינו כפוף למערך השירות לילד ולנוער. דבר זה אינו עניין של מה בכך. עליונותו של "השירות למען הילד" אינה משרתת את טובת הילד, אלא בעיקר את המשפחות המועמדות לאימוץ. מדוע בוועדת החלטה בעניינו של ילד שהוא מתחת לגיל שש, יושבים כחברים קבועים פקידי סעד אימוץ? מדוע לא יישבו בה גם פקידי הסעד האחרים כעניין של קבע?

אכן ד"ר מלי מאסס היא שילוב מעניין בין חוקרת לסופרת רהוטה, וספרה זה פונה בראש וראשונה לכל אדם משכיל, אך אולי ייטיבו אנשי שירותי הרווחה אם יביטו בעצמם דרך המראה שמאסס מציבה בפניהם.